

УДК 316.612:159.923.3

Желанова Вікторія В'ячеславівна
 доктор педагогічних наук, доцент
 професор кафедри теорії та історії педагогіки
 Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна

МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУТТЄВА ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ "НАВИЧОК ХХІ СТОЛІТТЯ"

У статті розглянуто морально-вольові якості особистості у контексті формування „навичок ХХІ століття”. Показано їх складний, синтетичний характер. Представлено самостійність й ініціативність; цілеспрямованість й самовладання; дисциплінованість і організованість як морально-вольові якості особистості, що детермінують формування „навичок ХХІ століття”, які є необхідною умовою досягнення успішності в житті особистості початку третього тисячоліття. Представлено трьохблочну структуру „навичок ХХІ століття”, що містить навички навчання й новаторства; навички в галузі інформації, засобів зв'язку й технологій; життєві, професійні й кар'єрні навички.

Ключові слова: воля, морально-вольові якості особистості, „навички ХХІ століття”, самостійність, ініціативність, цілеспрямованість, самовладання, дисциплінованість, організованість.

Вступ. З переходом від індустріальної ери до епохи знань (саме так визначають ХХІ століття), виникає питання: „Якою має бути компетентна, конкурентноспроможна, успішна особистість початку третього тисячоліття? Необхідність пошуку відповідей на цей виклик сьогодення висуває нові вимоги до освіти ХХІ століття, яка має не лише дати базові знання з різних галузей науки і мистецтва, а й сформувати навички, які допоможуть молодим людям максимально реалізувати власний потенціал і досягнути високих результатів. Б.Триллінг і Ч.Фейдл називають їх „навичками ХХІ століття” [7]. Їх трьохблочна структура подається у освітній програмі „Партнерство з підтримки навичок ХХІ століття” [5]. Проте, якщо звернутися до усталеного в психологічній й педагогічній науці визначення навичок як автоматизованого виконання певних дій, які людина виконує багаторазово, є очевидним, що вони пов'язані з вольовою сферою особистості, яка передбачає сформованість певних морально-вольових якостей, таких, як-от: цілеспрямованість, ініціативність, організованість, дисциплінованість, наполегливість, витримка, рішучість, самостійність, сміливість, старанність. Тобто виникає необхідність репрезентації сучасного бачення морально-вольових якостей особистості у контексті їх детермінаційних функцій щодо „навичок ХХІ століття”.

Аналіз досліджень. Широко дослідженими є різні аспекти вольової сфери особистості, а саме: зв'язок мотивації і волі (Л.Божович, К.Гуревич, О.Леонт'єв); регулятивна роль волі (А.Пуні, П.Рудик, Б.Смирнов); воля, як базова якість процесу формування особистості (І.Бех); сутність волі та механізми її формування (В.Селиванов); структура вольових якостей особистості (Є.Ільїн); розвиток волі в дошкільному віці (Д. Ельконін, В.Котирло, О.Леонт'єв, Н.Непомняща); вікові особливості волі у підлітків (П.Зимін) та у старших школярів (А.Зобов). „Навички ХХІ століття” у контексті „навчання для життя” розкрито у працях Б.Триллінга і Ч.Фейдла. Теоретичні аспекти формування навичок ХХІ століття висвітлюється у працях Н.Балик, Л.Варченко, Н.Демент'євська, М.Золочевська, І.Кузьменчук, С.Литвинова, Н.Морзе, Т.Нанаєва та ін. Проте, при такій зацікавленості проблематикою вольової сфери особистості, питання, що пов'язані з детермінаційними функціями морально-вольових якостей залишаються поза увагою науковців.

Метою статті є висвітлення сутності морально-вольових якостей особистості як ґрунтовної детермінанти „навичок ХХІ століття”.

Виклад основного матеріалу. Звернемося до особистісного феномену волі, яка у її традиційному тлумаченні, є „здатністю людини діяти в напрямі поставленої мети, долаючи ті чи інші (внутрішні або зовнішні) перешкоди” (В.Ананьєв) [1, с.74]. При цьому прояви волі зумовлені *вольовими якостями* особистості, що є (за Є.Ільїним) „особливостями вольової регуляції, які проявляються в конкретних специфічних умовах, пов'язаних з характером подоланої труднощі” [3, с.148].

Науковці (В.Іванніков, Є.Ейдман) стверджують, що існують вольові якості як часткові (ситуативні) характеристики вольової поведінки і як постійні (інваріантні) характеристики вольової поведінки, тобто, як особистісні властивості [2]. Дещо іншою є класифікація Є.Ільїна, який виокремив власне вольові („прості”) і морально-вольові („складні”) якості особистості. У свою чергу, власне вольові – науковець розділив на дві групи. На його думку, перша – містить цілеспрямованість, тривалість утримання спонукання, вольового зусилля (терплячість, завзятість, настійчивість), друга – самовладання (сміливість, витримку, рішучість) [3].

Уважаємо, що така наукова позиція є доцільною, оскільки реальна вольова поведінка людини визначається поєднанням вольових та моральних якостей. Тому з'являються „синтетичні” (вторинні) (В.Калін) якості особистості а саме: самовідданість, принциповість, мужність та інші. Їх прийнято вважати морально-вольовими якостями особистості. Отже, зупинимось на їх розгляді у контексті „навичок ХХІ століття”. Проте є доцільним спочатку визначитися із структурою навичок ХХІ століття відповідно до освітньої програми „Партнерство з підтримки навичок ХХІ століття”.

У цій програмі представлено такі групи навичок: 1. Навички навчання й новаторства: критичне мислення й прийняття рішень (експертне мислення); комунікацію і співробітництво (комплексне спілкування); креативність і новаторство (гнучкість розуму й винахідливість). 2. Навички в галузі інформації, засобів зв'язку й технологій: інформаційна грамотність; медіа грамотність; ІКТ-грамотність. 3. Життєві, професійні й кар'єрні навички: гнучкість і адаптивність; ініціативність і самостійність; соціальна і міжкультурна взаємодія; продуктивність і відповідальність; лідерство і здатність відповідати за свої дії [5].

Далі представимо морально-вольові якості особистості, що на нашу думку, є більш ґрунтовними щодо детермінації процесу формування „навичок ХХІ століття”.

Самостійність як „підпорядкування своєї по-

ведінки власним переконанням і вміння самостійно здійснювати свої дії і вчинки”, що передбачає „зв’язність, стійкість у подоланні труднощів” (В.Селіванов) [6, с.141]. Тобто, сутність цієї морально-вольової якості полягає у бажанні і здатності здійснювати якусь діяльність самостійно, без допомоги.

Варто відзначити, що частковим проявом самостійності є *ініціативність* (від лат. *Initiare* – починати), яка виражається в почині, а прагнення до ініціативи (ініціативність, підприємливість) стає властивістю людини. У моральному контексті вона пов’язана з „соціальною сміливістю” (Є.Ільїн), з бажанням взяти на себе відповідальність за пропонуване діло, з активністю, творчістю.

Зауважимо, що самостійність й ініціативність мають статус окремої навички серед життєвих, професійних й кар’єрних „навичок ХХІ століття”. Однак, ці морально-вольові якості виконують й детермінаційні функції щодо критичного мислення та прийняття рішень. Оскільки критичне мислення крім індуктивних й дедуктивних умовиводів, передбачає критичне розміркування, ініціювання самостійних, альтернативних поглядів, їх обґрунтування, що, потребує поряд з певними пізнавальними операціями й інтелектуальними діями, реалізації самостійності й ініціативності. Утім, окреслені морально-вольові якості зумовлюють ефективність формування такої важливої навички, як креативність й новаторство, що є здатністю створювати нові засоби розв’язання проблем, нові технології, модифікувати вже відомі, відкривати нове знання.

Дисциплінованість і організованість. Дисциплінована поведінка передбачає дотримання заведеного порядку, витриманість, що має „моральне забарвлення” (Є. Ільїн) і відображає ставлення людини до загальноприйнятих норм поведінки. Суголосно проблемі поданої статті, є суттєвим інтелектуальний компонент дисциплінованості, коли рішення приймається раціонально, на основі відпрацьованих правил вирішення ситуації морального вибору. Беручи до уваги відому диференціацію дисципліни на внутрішню (самодисципліну), з міркувань вигоди, дисципліну з примусу, вважаємо, що „навички ХХІ століття” базуються саме на внутрішній дисципліні. Оскільки вона передбачає інтеріоризацію людиною норм поведінки людей, сформованість почуття відповідальності, боргу, переконаність у доцільності своїх дій. При цьому дисципліна не вимагає примусових заходів і зовнішніх санкцій. Тобто, саме таке розуміння дисципліни дає можливість розглядати її як детермінанту продуктивності й відповідальності як компоненту третього блоку „навичок ХХІ століття”.

На думку В.Селіванова, найбільш суттєвим проявом дисциплінованості є *організованість*, що визначається науковцем, як „вміння людини планувати свої дії і вчинки, вміння керуватися цими планами в діяльності, в поведінці” [6]. У розвинутій формі організованість стає звичкою особистості. Але постійно

вимагає вольової регуляції, оскільки умови застосування організованості постійно змінюються. З огляду на це, на нашу думку, слід вважати більш узагальненим трактування організованості як вміння і здатності особистості до такого упорядкування своїх дій, яке забезпечує максимальну ефективність діяльності (В.Калін) [4]. Відтак, організованість є наскрізною детермінантою, майже всіх „навичок ХХІ століття”.

Уважаємо, що подібний статус має і *цілеспрямованість* як свідомо спрямованість особистості на досягнення найближчої або віддаленої за часом мети. Ця морально-вольова якість особистості пов’язана з захопленістю своєю справою, внаслідок чого вона підтримується інтересами, емоційною привабливістю виконуваної діяльності. Проте, Є.Ільїн пов’язує цілеспрямованість з наполегливістю як систематичним проявом сили волі по реалізації довготривалої мотиваційної установки, як прагнення людини досягти віддаленої за часом цілі, незважаючи на перешкоди і труднощі, що виникають [3, с.185]. Тобто, цілеспрямованість є суттєвою щодо навичок навчання й новаторства, а також навичок в галузі інформації, засобів зв’язку й технологій

Самовладання, як влада над собою, передбачає здатність людини не губитися в складних і несподіваних обставин, управляти своїми діями, стримуючи негативні емоції. Отже, самовладання є збиральною вольовою характеристикою, яка включає в себе витримку, сміливість і частково рішучість й залежить, на думку С.Рубінштейна, від співвідношення між афектом і інтелектом, тобто емоційного інтелекту. Таким чином, самовладання є суттєвою детермінантою щодо розвитку навичок комунікації і співробітництва, а саме: ефективній праці в команді, готовності допомагати іншим, бути спроможним до необхідних компромісів задля досягнення спільних цілей, брати на себе частину відповідальності за спільну роботу, поважати й цінувати особистий внесок кожного члена команди.

Висновки. Відтак, воля особистості є її суттєвим складником, що містить прості й синтетичні (морально-вольові) якості, які виконують регулятивну, стимульовальну, спонукальну функції. У поданій статті дослідницька увага зосереджувалась саме на детермінаційних функціях морально-вольових якостей. Вони представлені як ґрунтовні детермінанти „навичок ХХІ століття”, що зумовлюють ефективність формування навичок навчання й новаторства; навичок в галузі інформації, засобів зв’язку й технологій; життєві, професійні й кар’єрні навички. У межах цієї статті було розглянуто детермінаційний потенціал лише провідних морально-вольових якостей, якими вважаємо самостійність й ініціативність; цілеспрямованість й самовладання; дисциплінованість і організованість. Інші морально-вольові якості (рішучість, сміливість, мужність) та їх вплив на формування „навичок ХХІ століття” будуть предметом подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури

1. Ананьев В.А. Введение в психологию здоровья / В.А.Ананьев // Интегративные исследования в клинической психологии: наука и практика. – СПб., 2006. – С.64-85.
2. Иванников В.А. Структура волевых качеств по данным самооценки / В.А.Иванников, Е.В.Эйдман // Психологический журнал. – 1990. – № 3. – С.39-49.
3. Ильин Е.П. Психология воли. / Е.П.Ильин. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 368 с.
4. Калин В.К. Классификация волевых качеств // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности. – 1983. – С.175 – 181.
5. Партнерство задля розвитку навичок 21 століття [Електронний ресурс] – URL: <http://www.21stcenturyskills.org>.
6. Селиванов В.И. Избранные психологические труды / В.И.Селиванов. –Рязань, 1992. – 194 с.
7. Триллинг Б. Навички ХХІ століття. Навчання для життя у наш час [Електронний ресурс] / Б.Триллинг, Ч.Фейдл :перекл. з англ. С.Христофорової. – URL : <http://edu.rucamp.org.posts/14425029>.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2017 р.

Стаття прийнята до друку 24.10.2017 р.

Желанова Виктория

доктор педагогических наук, доцент
профессор кафедры теории и истории педагогики
Киевский университет имени Бориса Гринченко, г.Киев, Украина

**МОРАЛЬНО-ВОЛЕВЫЕ КАЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ КАК СУЩНОСТНАЯ ДЕТЕРМИНАНТА
ФОРМИРОВАНИЯ "НАВЫКОВ XX ВЕКА"**

В статье рассмотрены морально-волевые качества личности в контексте формирования "навыков XXI века". Показано их сложный, синтетический характер. Представлены самостоятельность и инициативность; целеустремленность и самообладание; дисциплинированность и организованность как морально-волевые качества личности, детерминирующие формирование "навыков XXI века", которые являются необходимым условием достижения успешности в жизни личности начала третьего тысячелетия. Представлена трехблочная структура "навыков XXI века", содержащая навыки обучения и новаторства; навыки в области информации, средств связи и технологий; жизненные, профессиональные и карьерные навыки.

Ключевые слова: воля, морально-волевые качества личности, "навыки XXI века", самостоятельность, инициативность, целеустремленность, самообладание, дисциплинированность, организованность.

Zhelanova Viktoria

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of Theory and History of Education
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

**MORAL AND VOLITIONAL QUALITIES OF AN INDIVIDUAL AS A FUNDAMENTAL DETERMINANT
IN THE FORMATION OF "SKILLS OF THE XXI CENTURY"**

In the article moral and volitional qualities of a personality are considered in the context of the "skills of the XXI century" formation. The complex, synthetic character of a personality's moral and volitional qualities of is shown. The expediency of such a scientific position is proved, since the real volitional behavior of a person is determined by a combination of volitional and moral qualities. Represented are independence (submission of one's behavior to his or her own beliefs and the ability to carry out actions and deeds independently that presupposes perseverance, persistence in overcoming difficulties), and initiative (initiation, desire to assume responsibility for the proposed affair); purposefulness (conscious intention of a person to achieve a certain goal) and self-control (a synthetic volitional characteristic, containing endurance, courage and, partially, determination as volitional qualities associated with the suppression of negative emotions, which cause unwanted inducements for the person); discipline (observance of the routine order, sustainability, having a "moral tinge", and reflects a person's attitude to the generally accepted norms of behavior) and organized nature (the ability of a person to plan his actions and deeds, the ability to follow these plans in activities, in behavior) as moral and volitional qualities of a personality which determine the formation of the "skills of the XXI century", which are a prerequisite for the achievement of success in a personality's life at the beginning of the third millennium.

Key words: a personality's moral and volitional qualities, "skills of the XXI century", autonomy, initiative, purposefulness, self-control, discipline, organized nature.